

lę, galėtų būti suklaidintas dėl jam rūpimų atskirų daiktavardžių gramatinės charakteristikos bei tikrosios jų formos. Panašių apnašų, dirbtinių dalykų, tegu ir ne tokio masto, o labiau dalinių, gal kartais tik nedaugelį žodžių liečiančių, pasitaiko, be abejo, ir daugiau. Tad žodynėlio vartotojams reikės būti atsargiems. Tačiau, šiaip ar taip, žodynėlis yra svarbus jau beveik išnykusios kuršininkų kalbos šaltinis, kuris padės susidaryti aiškesnį, išsamesnį jos leksikos ir žodžių darybos vaizdą.

Čia ne vieta plačiau charakterizuoti žodynėlio leksiką. Nebent dar reikėtų atskirai pasakyti, kad joje knibždėte knibžda lituanizmus. Tai matyti iš jau pateiktų citatų. Dėl aiškesnio vaizdo štai dar pluoštas kuo įvairesnių pavyzdžių: *antak* (turėtų būti, pašalinus giminės perdirbimą, *antak(i)s*), *apsekaupties*, *atsesvėkenties*, *baimings*, *dangs* (ir *danguoan žengims*), *dvilik*, *grubluoats*, *ķauš* (t. b. *ķauš(i)s*), *ķēršt* (t. b. *ķēršts*), *ķeval* (t. b. *ķevals* ar *ķevals*; dar atskirai įdėta *ķaušekēval*), *lakštingal*, *landžat*, *ledžing*, *linksmes*, *mangštinat*, *meilingum* (t. b. *meilīgums*), *mēt* (t. b. *mēts*), *paklusns*, *palēnkts*, *sanar* (t. b. *sanar(i)s*), *spanguoal*, *spinduls*, *širšon* (t. b. *širšons*), *tank*, *tankumin* (t. b. *tankumins?*), *teķils*, *turtings*, *tuoaļaus*, *vaiks*, *vaisings*, *vaišes*, *varls* (t. b. *varl(e)*), *zuiks*, *žaibs*, *žand* (t. b. *žands*), *žēngt*, *žibengšts* (gal *žibenkšt(e)?*), *žilvičs*, *žiev*, *žuvilūts*. Savo lituanizmais

žodynėlis vis dėlto labai nesiskiria nuo ankstesnių kuršininkų kalbos šaltinių. Juose irgi daug lituanizmus (dažnai tų pačių), ir natūralu, kad dar labiau nusilpusioje kalboje jų galėjo bent kiek ir naujai atsirasti.

Prie žodynėlio pridėtas Kuršių marių su jų pakrantėmis spalvotas žemėlapis, kur pateikta šiek tiek kraštotyros ir kitokių duomenų. Kuršininkų kalbai iš jo naudos kaip ir nėra, nes vietų vardai ir visi kiti dalykai surašyti tikrai vokiškai. Vienas kitas vietovardis, tiesa, įdėtas į patį žodynėlį, bet jų nedaug, ir tie patys sunkiai randami bendrajame žodžių sąrašė (pvz., yra Juodkrantės vardas *Švatnurt*; iš ankstesnių šaltinių žinoma forma *Šatenurte*, būdavo pasakoma ir *Šatnurta* ar *Šatnurte*, be to, buvo pažįstamas ir pavadinimas *Juodkrante*).

Reikia tikėtis, kad žodynėlio pasirodymas paskatins ir kitus kuo skubiau registruoti ir išsaugoti mokslui paskutiniašias dienas gyvenančios kalbos liekanas. Tarp kitko, kuršininkų kalbos likimas daug kuo panašus į prūsų kalbos likimą. Pastarosios netobulai užfiksuotų palaičių ne viena mįslė gal pasidarytų aiškesnė, iš arčiau susipažinus su kuršininkų kalbos analogiškais reiškiniiais, procesais ir raidos sąlygomis. Tik tam būtina, kad pati kuršininkų kalba būtų užfiksuota daug tiksliau, kaip to reikalauja šių dienų kalbos mokslas.

V. Urbutis

H. Schuster-Šewc. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober-und niedersorbischen Sprache*. [Lfg.] 1. *A – bohot*. Bautzen: Domowina, 1978. XXXI, 48 p.

Etimologija – istorinės lyginamosios kalbotyros sritis, nenustojusi savo patrauklumo ir populiarumo net šiais kalbų struktūros sinchroninio tyrinėjimo laikais. Modernioji lingvistika gal ne tiek stelbia etimologiją, kiek duoda naujų impulsų tolesnei jos pažangai. Apie etimologijos tyrinėjimų intensyvumą galima apytikriai spręsti jau vien iš pasirodančių etimologijos žodynų skaičiaus. O tas skaičius per paskutiniuosius du tris dešimtmečius yra smarkiai padidėjęs. Progresas ypač ryškus slavistikoje. Visi ankstesnieji žodynai čia jau pakeisti ar keičiami naujais – tai pasakytina tiek apie atskirų kalbų (rusų, lenkų, čekų, bulgarų), tiek apie apskritai slavų bei proslavių etimologijos žodynus (tokių bendrųjų žodynų dabar skirtinguose kraštuose pagreičiui leidžiama net ketvertas). Išleisti ar leidžiami etimologijos žodynai tų kalbų, kurios anksčiau jų visai neturėjo – serbų-chorvatų, polabų, ukrainų, slovėnų. Dabar štai tokį žodyną gauna dar viena kalba – sorbų, pati „mažoji“ iš dabartinių slavų kalbų.

Sorbai (lietuviškai dar vadinami lužičėnais, lužicais, Lužicos serbais) – kultūrinę autonomiją turinti tautinė mažuma Vokietijos Demokratinėje Respublikoje. Maždaug šimtas tūkstančių sorbų gyvena palyginti nedideliuose VDR pietryčių plotuose apie Bauceną (aukštaičiai; kultūrinis sorbų centras) ir Kotbusą (žemaičiai). Rašto kalba – tiek aukštaičių, tiek žemaičių – siekia XVI a. Dėl ypatingų istorinių sąlygų sorbų leksikoje apstu skolinių (daugiausia, ypač tarmėse, germanizmus), tačiau pasitaiko ir archaizmus, neišlikusių kitose (neizoliuotose) slavų kalbose.

H. Šusteris-Ševcas, jau bemaž dvidešimt metų skelbiantis straipsnių iš sorbų etimologijos, norėdamas parengti kuo išsamesnį etimologijos žodyną, nesiribojo esamų paprastųjų žodynų leksika, bet dar papildomai pats išrašinėjo žodžius iš svarbesnių spausdintų ir rankraštinių šaltinių, be to, šį tą parankiojo iš tarmių bei tarminių tekstų. Kadangi žodyno straipsniuose chronologiškai vis nurodomi šaltiniai

(sutrumpintai), jis kartu atstoja istorinį žodyną (dvejopas žodyno pobūdis teisingai nusakytas pačia antrašte). Nėra ko stebėtis, kad tokia žodyne pasitaiko darybiškai dar gana aiškių žodžių, iš esmės nereikalaujančių etimologizavimo. Vėlyvi raštų neologizmai kartais tyčia dedami į žodyną, kad nebūtų klaidingai laikomi kitose slavų kalbose pažįstamų žodžių autentiškais (iš seno paveldėtais) atliepiniais.

Žodyno straipsniai išdėstyti alfabetiškai pagal sorbų aukštaičių žodžius, straipsnių viduje pirma pateikiami aukštaičių, po to – žemaičių faktai. Sorbų žemaičių žodžiai, neturintys aukštaitiškų atliepinių, sudaro savarankiškus straipsnius. Po sorbų kalbos faktų kiek galint išsamiau pateikiami kitų slavų kalbų – pirmiausia vakarų, paskui rytų ir galiausiai pietų – atliepiniai. Po to jau eina tikrasis etimologijos nagrinėjimas. Stengiamasi, kad centre būtų pačios sorbų kalbos dalykai, tačiau nevengiama pareikšti savo nuomonę ir dėl nepakankamai paaiškėjusių platesnio pobūdžio slavų etimologijų. Giminiški žodžiai iš kitų indoeuropiečių kalbų nurodomi saikingai, tik patys būtinieji. Pasenę, klaidingi aiškinimai paprastai nė neminimi. Etimologijos literatūra irgi nurodoma tik tai svarbiausioji (dėl platesnės literatūros patariama žiūrėti kitus etimologijos žodynus). Apskritai galima sakyti, kad naujasis žodynas savo etimologinės dalies pobūdžiu (etimologijos aiškinimų apimtimi, referavimo išsamumu ir panašiais aspektais) užima lyg ir tarpinę padėtį tarp plačiųjų (M. Fasmerio, F. Slavskio) ir siauresniųjų (T. Léro-Splavinskio su K. Polianskiu, V. Macheko) atskiroms slavų kalboms skirtų etimologijos žodynų.

Teturint pirmąjį sąsiuvinį, kuriame paties žodyno tėra 48 dviskilčiai puslapiai, sunku, žinoma, iš anksto spręsti, koks bus to žodyno indėlis į slavų etimologiją. Dar nereikia pamiršti, kad etimologai, nedrąsiai pradėję nuo pirmųjų konspektinių sąsiuvinų, kartais ilgainiui įsirašo, toliau vis plėsdami ir gilindami pradėtąją vagą (ypač ryškūs pavyzdžiai – M. Mayrhoferis ir F. Slavskis, senovės indų ir lenkų kalbos etimologijos žodynų autoriai). Bet jau ir dabar matyti, kad žodynas rašomas kvalifikuotai, prisilaikant šių dienų etimologijos lygio, ir kad juo į mokslo apyvertą įvedama nemažai naujų faktų ir originalių etimologizavimų. Plačiau nesustojant ties teigiamais dalykais, toliau tebūnie leista vienpusiškai apsiriboti viena kita pastaba dėl atskirų abejotinų aiškinimų.

H. Šusteris-Ševcas mano, kad daugelis žodžių su *bab-*, kitų etimologų paprastai siejamų su sl. **baba* „senelė, bobutė; boba“, dėl ėjimo apvalių (ir cilindriškos formos) daiktų pa-

vadinimais turėtų būti skiriami (bent jau pirmiausia) prie ide. **bhabhā*, vadinasi, traktuojami iš esmės vienodai su sl. **bobъ* „pupa“ (plg. ir pr. *babo*). Mintis, kad dalies slavų žodžių su *bab-* pirmyktė reikšmė galėtų būti susijusi su apvalumo, išsipūtimo vaizdiniu, šiaip jau lyg ir nėra visai be pamato (ir čia galbūt tiktų galvoti apie ide. **bab-*, **bāb-* „pūstis, pampti“ palikuonis). Tačiau konkretus žodžių paskirstymas tarp homonimų *baba*¹ „bobutė (ir kt.)“ ir *baba*² „toks dubenyje keptas šventinis pyragas, babka“ kol kas nėra pakankamai apgalvotas ir priimtinas. Tuo galima įsitikinti kad ir iš tokių pavyzdžių. a) Sor. a. *baby* (pl.) „Feldkümmel, Thymus serpyllum L., (paprastasis) čiobrelis“ atskiriamas nuo *baba*¹ ir kartu su sinonimu *babina duška* (žr. s. v. *baby*³) dedamas prie *baba*², tik tiek paaiškinant, kad to augalo sėklos esančios apvalinės (länglich-runder Samen!). Čiobrelis sėkliukės nei savo forma, nei kuo kitu nėra kokios nors ypatingos, labai išsiskiriančios, ir pagal jas augalas, kiek yra žinoma, niekur nevadinamas. Kas kita yra šios kvapniosios žolelės vaidmuo liaudies medicinoje. Žolininkės būdavo senutės, bobelės (plg. sor. ž. *zelowa baba* „Kräuterfrau, žolininkė“), vaistažolės kartais vadinotos tiesiog *bóbžolėmis* (LKŽ I² 965), tad jau vien dėl to garsišs gydamosios žolelės pavadinimo sąsaja su senutės, bobelės pavadinimu (sor. *baba*¹) turėtų nė kiek nestebinti. Tačiau dar svarbiau, kad čiobreliai vartoti ypač nuo moterų (bobiškų) ligų, kad jų nuoviro dėta, maudant kūdikius (čia jau artima sąsaja ir su sen. ir trm. sor. a. ir ž. *baba* „Bademutter, Hebamme, pribuvėja, bobutė“). Ir negalima pamiršti, kad šalia slavų kalbų čiobrelio pavadinimų, susijusių su vienos moters – senelės, bobutės, bobos (sl. **baba*) – pavadinimu, plg., be sorbų žodžių, dar blg. *бабина душница*, mak. *бабина душница*, s.-ch. *bābina dūša*, pagrečiui vartojami dar labiau išplitę sinoniminiai pavadinimai, susiję su kitos moters – motinos (sl. **mati*, gen. **materē*) – pavadinimu, plg. le. *macierzanka*, (sen.) *macierza duszka*, *macierduszka*, č. *materídouška*, (sen.) *materie dūška*, (trm.) *materinka* (ir kt.), slov. *materina dūška*, blg. *матер(у)ка*, s.-ch. *mūjčina* (*māterina*) *dūšica*, slov. *materna dušica*, br. *мацярдуйка*, ukr. *материнка*, (ret.) *материдуйка* (*материна дуйка*). Šio gretinimo svoris ne kažin kiek sumažėtų net ir tuo atveju, jeigu pastarieji slavų pavadinimai tikrai būtų kažkada ėmę plisti kaip lo. *matris animula* (žinomo iš VI a. pradžios) vertiniai (F. Novotno aiškinimas)¹. Iš baltų kalbų gana artimas savo motyvacija

¹ V. Machek. Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, 1968, p. 355.

yra la. *vecīši* „čibreliai“ šalia *vecītis* „senelis, senukas; (pl.) tėveliai; vėlės“. Pats žodyno autorius sor. a. *bab(y)duška*, (sen.) *babeduschka* „Thymian, Feldkümmel“ yra teisingai (nors tai gali būti vien neapsižiūrėjimas) įrašęs į *baba*¹ straipsnį – ten, kur turėtų būti, kaip matyti iš pateiktų argumentų, ir sinonimai bei variantai sor. a. *baby*, *babina duška*. b) Prie *baba*² priskirtą č. *babka* „eine Art Pilz“ visai priimtina yra paaiškinęs V. Machekas, nurodydamas, kad to grybo kepurėlės lobelė viršuje supleišėjusi (má klobouk s koží nahorě rozprýskanou)². Tiksliai čekų žodžio reikšmė – „auksakotis baravykas, Rotfußröhrling, Xerocomus chrysenteron Quéf.“, o auksakočio baravyko vienu iš skiriamųjų bruožų ir mikologai laiko tai, kad jo kepurėlės rudas viršus dažniausiai suskeldėjęs, šviesesnių plyšelių išlanguotas. Vadinas, grybas metaforiškai pavadintas dėl asociacijų su raukšlėta senute, bobele. Supleišėjusi kepurėlė kitiems čekams dar bus priminusi siūlėtus ar lopiniuotus batus, iš čia kitas to paties grybo pavadinimas (trm.) *ševčik* (šalia *ševčik* – dem. iš *švec* „batsiuovys“; dar plg. *šev* „siūlė; randas“). Yra ir daugiau grybų, dėl panašių požymių vadinamų su bobos pavadinimu susijusiais žodžiais. Grybas *Gyromitra esculenta* Fr. (= *Helvella esculenta* Pers.) dėl raukšlėtos, rangytos kepurėlės čekų vadinamas *ucháč* (: *ucho* „ausis“; plg. to grybo reikšmė ir le. trm. ret. *ucho*, vok. trm. ret. *Ohrmorchel*), tačiau lenkų tarmėse labiausiai išplitęs dvižodis pavadinimas *babie uszy*. Čia papildomo siejimo su boba funkcija, matyt, pirmiausia menkinamoji, plg. tos pat reikšmės le. (trm., ret.) *psie uszy*, vok. (trm., ret.) *Katzenohrlein*, pranc. *oreille de chat*³; dar plg. ukr. (trm.) *сморж бабський* „t. p.“. Lie. *bobaūsis* (*bóbausis*) „t. p.“ galbūt yra liaudinis vertinys. c) Kad č. *babka* „Maikäfer, karkvabalis“ (žr. p. 9 s. v. *baba*²) nereikėtų atskirti nuo *baba*¹, rodo rytinėse lietuvių šnektose panašiai atsiradę to vabzdžio pavadinimai *bóba*, *bobūtė*, *klevinė bóba*⁴; vertiniai jie neturėtų būti, nes artimesnieji slavai karkvabalio tos rūšies pavadinimų, rodos, nepažįsta. d) Sor. ž. *baby*² „Plejadėn, Siebengestirn, sietynas“ sykiu su (sen.) *babki* ir le. *baby*, *babki* (p. 10; tokia pat reikšmė dar buvo galima nurodyti č. *báby*, r. sen. ir trm. *бабы*, ukr. *бабі, бабу*) atribojimas nuo *baba*¹

ir dėjimas prie *baba*² motyvuojamas tų žvaigždžių panašumu į pupas (bohnenartige Sterne im Orionnebel – p. 8). Tapatinimui su pupų pavadinimu prieštarauja ne vien forma, bet ir reikšmė: ryškios, stambios žvaigždės gal ir galėtų priminti pupas, tačiau blankių sietyno žvaigždžių pupomis nepavadinsi. O sietyno žvaigždžių personifikavimas, jų vaizdavimasis kaip tik moterimis, etnografų jau seniai konstatuotas toli ir už slavų pasaulio ribų⁵. Su kokių žemiškųjų realiųjų, žmonių darbų bei tarpusavio santykių vaizdais nakties žvaigždėtame danguje dar ir dabar lenkų tarmių atstovai sieja sietyno pavadinimus *baby*, *babki*, matyti iš V. Kupiševskio informantų pasakojimų; ten pat pateikta daugiau lenkų ir kitų slavų antropomorfinio pobūdžio sietyno pavadinimų⁶. Iš sl. **baba* „senelė, bobutė; boba“ giminaičių baltų kalbose tik la. *bābiņa* – formaliai deminutyvas šalia *bāba* „boba“ – pažįstamas astronomine reikšme „Abendstern, vakarinė, Veneros planeta“ (ME I 270), kuri, būdama tiek skirtinga, tikriausiai yra atsiradusi visai nepriklausomai, be slavų kalbų giminiškų sietyno pavadinimų įtakos. e) Le. *baba* „Schneemann, sniego senis“ (p. 8) atskyrimas nuo bobos pavadinimo irgi nesuprantamas: tas sniego lipdinys juk vaizduoja žmogų, tad ir jo pavadinimai „žmogiški“, plg. ang. *snow-man*, pranc. *bonhomme de neige* ir kt. Baltams labiau įprasti „vyriški“ pavadinimai, plg. lie. *sniėgo sėnis*, *sėnis besmegėnis*, la. *sniėgavīrs* (vertinys iš vok. *Schneemann*?), bet ir čia pasitaiko, kad pavadinama „bobiškai“, plg. lie. (trm.) *bóba* (*Vaikai rita bóba* ir panašiuose pasakymuose, žr. LKŽ I² 958 s. v. *bóba* 6), la. (ret.) *sniėgu bāba* (ME I 270), kaip ir gretimose slavų kalbose (be le., dar plg. r. (*сніжная баба*, ukr. *баба*). Pavadinimas, matyt, dar gali priklausyti nuo to, kas vaizduojama; šiauriniai baltų kaimynai estai, pavyzdžiui, be senesnio *lumelēll* „Schneemann“⁷ (: *lumi* „sniegas“ ir *lell* „dėdė, tėvo brolis“), šalia *lumememm* „снежная баба“ (: *memm* „motina; senelė, bobutė“) dar turi *lumemees* „снежный дед“⁸ (: *mees* „vyras; žmogus“). f) Sor. ž. *baby* (pl.) „pyramidenartig aufgestellte Flachshäufchen, linų gubos“, le *babka* „die letzte große Garbe, paskutinis didelis pėdas“, pateikti (p. 8) s. v.

² Ten pat, p. 40.

³ B. Bartnicka-Dąbkowska. Polskie ludowe nazwy grzybów. Wrocław etc., 1964, p. 31 t.; H. Marzell. Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen. Leipzig, 1958, Lf. 15 (Bd. 2, Lf. 6), sk. 815.

⁴ Lietuvių kalbos atlasas. T. 1. Leksika. V., 1977, p. 157 ir žemėl. nr. 84.

⁵ K. Moszyński. Kultura ludowa słowian. Wyd. 2. Warszawa, 1967, t. 2, cz. 1, p. 40.

⁶ W. Kupiszewski. Polskie słownictwo z zakresu astronomii i miar czasu. Warszawa, 1974, p. 95–97.

⁷ F. J. Wiedemann. Eesti-saksa sõnaraamat. Tallinn, 1973, sk. 486.

⁸ J. Tamm. Eesti-vene sõnaraamat. Tallinn, 1962, p. 269.

*baba*², yra iš to paties būrio, kaip ir lie. (trm.) *baba* „paskutinis didelis pėdas“, *babka* „javų guba“, č. *bába* „paskutinis supjautas pėdas“, slov. (trm.) *bábica* „guba“, r., br. *бáбка* „guba“, r. (trm., ret.) *бáба* „guba“. Tai pačiai semantinei sferai priklauso ir lietuvių tarmių giminiškų žodžių, nors jų reikšmė dažniau ne visai tokia, originali: *bóba* „(ret.) javų guba; (ret.) žolėtų rugių guba⁹; vienas, trys ar keturi surišti pėdai gubos pradžiai (tripėdis, jonis, krikštas); didelis kūlys dar neiškrestų javų; iš pagrėbstų surištas pėdas; paskutinis supjautas rugių ar kviečių pėdas; paskutinis parvežtas javų vežimas; paskutinė pradalgė pjaunant“ (LKŽ I² 959; paskiausios reikšmės interpretacijai ypač svarbus toks iliustracinis sakiny: Jonui šiemet liko bóba nusikirsti, jis kitamet bus jau vedęs); *bobùtė* „užlaužtas pėdas gubai uždengti“ (LKŽ I² 965). Paskutiniojo pėdo pavadinimų sąsają su rugiapjūtės papročiais padeda išsiaiškinti etnografai, kurie apibendrinamai štai ką yra konstatavę: „Rytų Prūsijoje dar XX a. pradžioje kirtėjas, supioves paskutinį pėdą, iš jo padarydavo moters pavidalo baidyklę, kuri buvo iškilmingai nešama į namus. Rusai ir baltarusiai paskutinį pėdą vadino „boba“ ir „diedu“, pagal tai, kaip jį aprėdydavo. Lietuvoje paskutinis pėdas daugelyje vietų vadinamas paprastai „dėdeliu“, „pabaigtuvių pėdu“, rečiau „diedu“ ar „svečiu“¹⁰. Dėl žmogaus pavadinimų perkėlimo gubai dar plg. lie. *diėdas* „nurautų kanapių krūva“ (LKŽ II² 497), *kazōkas* „javų gubelė, kuodė“ (LKŽ V 461). g) Č. *babka* „auf besondere Art gebundenes Kopftuch“, arba, tiksliai prisilaikant V. Macheko, „jistý způsob vázání šátků na hlavě, toks skarelių rišimo(si) ant galvos būdas“, padėtas (p. 9) prie *baba*², nors patys čekai tai suvokia kaip bobišką, vyresnėms moterims įprastą apsirišimą¹¹, net rodantį, kad moteris ištekėjusi (plg. č. *babka* „ištekėjusi vyresnė moteris“)¹². Su č. (*uvázati si šátek, šátek uvázany*) *na babku* nuostabiai sutinka paraleliniai dabartinių baltų tarmių pasakymai: lie. (*rištis, užsi-gobti skarelę, skepetą*) į *bóba* (*bobùtė*) (LKŽ I² 958), la. *bābiņā(s) lakatu apsiet* „das Tuch glatt, rund um den Kopf binden“ (ME I 270), *bābiņu siet* „ein Kopftuch so umbinden, daß der Knoten auf die Stirn zu liegen kommt“ (EH I

208). Ne kitaip, aišku, reikia interpretuoti sor. ž. *babuš(k)a* „jedes einfache Kopftuch (ohne Papiereinlage), das unter dem Kinn gebunden wird“, *babulka* „Kopfumhüllung kleiner Kinder, meist aus einem Tuche bestehend, Kopftuch“ (p. 8, 9). Pastariesiems, be to, semantiškai artimi sor. a. *za-babić so* „sich einhüllen, einmummen, muturiuotis, apsigumuriuoti“, sor. ž. *babiš se* „t. p.“, kurių nė žodyno autorius neskiria nuo bobos pavadinimo šeimynos (p. 7). Kad gerai daro neskirdamas, matyti ir iš lietuvių kalbos visai panašių veiksmažodžių (šalia daiktavardžio *bobùtė*): *bobutuoti(s)* „muturiuoti(s), gumuriuoti(s), storai taisyti(s)“, *apsibobutuoti (apsibobutauti)* „apsimuturiuoti, apsigumuriuoti“, *susibobutauti* „susiraišioti galvą, apsimuturiuoti“. h) Č. *babka* „runder, flacher Stein, den man aufs Wasser wirft“ (p. 9 s. v. *baba*²), arba, kaip paaiškinta V. Macheko, „plochý kamének, házený po vodě tak, aby se několi-krát odrazil¹³, plokščias akmenėlis, mestas palei vandenį taip, kad keletą kartų atsimuštų“, tokią reikšmę yra gavęs, išsiskirdamas iš ankstesnio paties žaidimo sudėtinio (frazėologinio) pavadinimo, pažįstamo dar kitose kalbose: s. – ch. *prevèsti bābu* „mesti plokščią akmenėlį vandens paviršium“, ukr. *бáбу перебóзиту* „toks vaikų žaidimas: mėtomis akmenėliai ar šukės taip, kad rikošetuodami eitų vandeniui“ (kiek šuoliukų, tiek metikas *перевіз баб* „pervežė bobų“), *бáбкú ныскáму, перебóзиту* „t. p.“¹⁴; plg. ir lie. (trm.) *bóba* *mūšti* „nuožulniai mesti akmenėlį, kad atšoktų nuo vandens paviršiaus (vaikų žaidimas)“, *bóbas darýti* „t. p.“ (LKŽ I² 960).

Dėl sor. a. *bahno* „bala, dumblas“ ir kitų tokių šiaurės slavams būdingo balos pavadinimo atstovų pasirinkęs (beje, be kokios nors papildomos argumentacijos) iš keleto esamų etimologijų siejimą su v. ol. *bagger* „dumblas“, autorius be reikalo šalia (kaip iš seno giminišką žodį) dar prirašo vok. *baggern* „dumblą semti“ (p. 12), kuris iš tiesų tėra palyginti vėlyvas skolinys iš olandų (toliau plisdamas, jis yra pasiekęs ir Lietuvą, plg. trm. *bàgariuoti* „t. p.“).

Sor. a. *baraška* (ir *beraška*) „Bekassine, Scolopax gallinago“ – tą paukštį, perkūno oželį, dabar ornitologai dažniausiai vadina *Gallinago gallinago* (L.) – laikomas onomatopėji- niu žodžiu, veikiausiai sorbų naujadaru, nusi- žiūrėtu į r. *барáшек* „t. p.“ (p. 19). Paprasčiau, rodos, būtų sakyti, kad savo kilme tai deminu- tyvinis avino pavadinimas (sor. a. *baran, boran*),

⁹ Lietuvių kalbos atlasas, p. 186.

¹⁰ Lietuvių etnografijos bruožai. V., 1964, p. 77 (su liter.).

¹¹ F. Trávníček. Slovník jazyka českého. 4. vyd. Praha, 1952, p. 39; V. Machek. Min. veik., p. 39.

¹² J. Holub, F. Kopečný. Etymologický slovník jazyka českého. Praha, 1952, p. 62

¹³ V. Machek. Min. veik., p. 40.

¹⁴ Гринченко Б. Д. Словарь украинского языка. Киев, 1907, т. 1, с. 12–14

lygiai toks, kaip ir jo sinonimai le. (sen.) *baranek*, (trm.) *baraniec*, ukr. *баранчик* (trm. ir *баранець*, *баранок*), r. (trm.) *баранчик*; tai pačiai serijai, žinoma, priklauso ir r. (trm.) *баранец* (be to, vietomis tokia reikšmė pažįstamas ir nedeminutyvinis *баран*); iš lietuvių kalbos plg. (trm.) *baronukas* „pilkas ilgomis kojomis paukštelis, rėkia kaip ėriukas“ (LKŽ I² 663) šalia skolinio *baronas* „avinas“. Šalutinė sorbų forma *beraška* pirmajame skiemenyje *e* gali turėti dėl disimiliacijos (nors gal nėra neįmanoma ir liaudinė adaptacija su avies bliovimo mėgdžiojamuoju sor. a. *be*). Su avino pavadinimu žodyne pripažįstama tik tokia giminystė, kad pastarasis, kaip atrodo, irgi laikomas panašiu onopatopėjiniu dariniu. Čia reikia pasakyti, kad šiuo metu vis labiau įsigali nuomonė, jog sl. **baran* veikiausiai yra skolinys (be naujųjų etimologijos žodynų, dar žr. W. Budziszewska, – RSI 1977 XXXVIII 1 97 t.).

Sl. **bedro* „šlaunis, kulšis, strėnos“ siejamas iš sykio ir su lo. *femur* „šlaunis“, ir la. *bedre* „duobė“ (p. 33 s. v. *bjedro*), tačiau taip susiejus iškyla sunkumų, kurių dalis visai nutilima. La. *bedre* „duobė, Grube“ (žodyne netiksliai nurodyta reikšmė „Vertiefung, Tal“), lie. (šiaurinių šnektų) *bėdrė* „t. p.“ (leticizmas?) eina išvien su lie. *bėsti* (*bėda*) „durti, smeigti; kasti“, la. *best* „kasti“, lie. *badyti* „durti su ragais; smaigyti, baksnoti“, la. *badīt* „t. p.“, sl. **bosti* „durti, badyti“ (sor. a. *bosé* ir t. t.) ir kt., tad čia dėl reikšmės reikia kalbėti apie ide. **bhedh-* „durti, kasti, stechen, graben“, o ne „lenkti, krümmen, biegen“, kaip kad daro autorius. Lo. *femur* – kol kas neišaiškintas žodis, ir jį sunku išvesti iš kartais tam tyčia (kad būtų galima susieti su sl. **bedro* < ide. **bhedh-*) rekonstruojamo **bhed(h)-men*¹⁵.

Jei sor. a. *bluki* „trūbe, matt (von Glas usw.), dumpf (vom Klang)“ (p. 38) nebūtų hipernormalizmas ir *l* turėtų iš seno, gal jį labiau tiktų sieti ne su lie. *blūkti*, *blūkūs*, o su *blankūs* „matt, blaß, bleich“, *blañkti* „blaß (bleich) werden, verblassen, Farbe verlieren“, la. (kuron.) *blenkt* „gaffen; mit Mühe wahrnehmen, erblicken“ ir kt.

Su sor. a. *bluzna* „randas“ ir kt. (jei tik sl. *u* senas, o ne iš *i*, plg. dažnesnius le. *blizna*, bulg., r. *близна* ir kt.) arčiausias iš baltų kalbų būtų la. *blauznas* (greta *blaugznas*) (pl.) „pleiskanos, Schinn“ (K. Būga, RR III 780). Šiaip jau sl. *blizna* dabar pirmiausia siejamas su lie. (trm.) *blyžė* „spraga audekle dėl siūlų praleidimo, Webfehler“, *bliežti* „smarkiai mesti, schleu-

dern“, la. *bliēzt* „schlagen, hauen“, kurie, žinoma, su lie. *blūzgana* neturi nieko bendra. Lie. *blizganà* remtis labai nereikėtų: reikšmė „pleiskana, Schinn“ daugų daugiausia tai tik perdirbinys iš *blūzgana*, o kitomis reikšmėmis – jau ir visai paprastas *blizgėti* „spindėti, blitzen, flimmern“ vedinys.

Iš baltų panašių onomatopėjinių žodžių šalia sor. ž. *blabiš* „schreien, plärren, bliauti, žliumbti“ ir kt. (p. 40 s. v. *blaba*) reikėtų pirmiausia nurodyti lie. *blabėti* (*blebėti*) „plappern“.

Aiškinant sl. **blęsti* „plepėti, tauzyti, kliedėti; klysti“ šeimos atstovus sor. a. *blada* „plepys“, *bledzié* „plepėti, tauzyti, paistyti“ ir kt. (p. 40), tarp baltų giminaičių ir iš lietuvių kalbos buvo galima nurodyti tokių, kuriems nesvetima tauzijimo reikšmė, plg. (trm.) *blęsti* (*bleñdžia*, *bleñdė*) „taukšti, pliaukšti, niekus kalbėti, plappern, faseln, dummes Zeug reden“ (šalia „maišyti; miegoti; niauktis“ ir kt. reikšm.). La. *blenst*, *blenzt* yra kuronizmai ar lituanizmai, be to, kamieno gale vietoj *d* dažniau turi *s* ar *z*.

Prie sor. a. *blobotaé* (p. 43) derėjo pateikti tokių pat garsų mėgdžiojamųjų žodžių iš kitų slavų kalbų. Tai, tiesa, jau iš dalies padaryta, užsiminus *blobotaé* žymiai anksčiau, s. v. *balchaš* (p. 16 t.), tačiau anas aiškinimas šičia, tikrojoje savo vietoje, lyg ir pamirštas. Iš lietuvių kalbos bene labiausiai tiktų priminti *balbatuoti* „plappern, brummen, murmeln“.

Yra ir daugiau atvejų, kai artimų ar tų pačių žodžių traktavimas skirtinguose straipsniuose įvairuoja, nėra pakankamai suderintas. Taip yra, pavyzdžiui, su sor. a. *bamborié* „pliaukšti, tauzyti“ ir sor. ž. *badoriš* „plepėti“ (pagrindinio) aiškinimo pasirinkimu straipsniuose *baboriš*, *babotaé* (p. 9) ir *badoriš* (p. 12 t.) bei *bamborié* (p. 17). Pats tų pačių žodžių pateikimas skirtinguose straipsniuose vietomis kelia per neapsižiūrėjimą atsiradusio kartojimosi įspūdį, plg. straipsnius *aj* ir *ajkaš* (p. 3), *baba*² ir *babka*, *babulka*, *babuška*, *baby*¹⁻³ (p. 8–10). Iš panašių redakcinio pobūdžio smulkmenų šiek tiek abejonių dar kelia slavų kalbų atliepiniams skirtoje straipsnio vietoje įrašymas, ką turi kitos slavų kalbos ir tais atvejais, kai nagrinėjamas žodis yra palyginti vėlyvas skolinys (ir, vadinasi, kai jo atsiradimo atskirose slavų kalbose keliai bei tiesioginiai šaltiniai dažnai nėra visiškai vienodi), žr. straipsnius *abejcej* (p. 1), *abt* (p. 2), *aptyka* (p. 5), *asterka* (p. 6).

Iš korektūros klaidų baltų kalbų pavyzdžiuose reikėtų ištaisyti: *bédà* – turi būti *bėdà* (p. 26 s. v. *bėda*); *dělba*, *dělbtī* – t. b. *dělba*, *delbtī* (*dělbtī*) (p. 36 s. v. *blócko*); lit. *bala* ... lett. *balà* – t. b. lit. *balà* ... lett. *bala* (p. 37 s.

¹⁵ A. Walde – J. B. Hofmann. Lateinisches etymologisches Wörterbuch. 4. Aufl. Heidelberg, 1965, Bd. 1, p. 477.

v. *blóto*); lett. *balgas* – t. b. lett. *balgans* (*bālgans*) (p. 37 s. v. *bložki*), plg. ir lie (trm.) *bālganas* „weißlich, bleich“; *bukti* (*buknū*) – t. b. *būkti* (*bunkū*) (p. 38 s. v. *bluki*); *babaūžē* – t. b. *babaūžē* (p. 46 s. v. *boba*). Pasitaiko ir kitoniškų korektūros klaidų: apverstos ir atbula tvarka surinktos antraštinio žodžio *apoštol* pirmosios trys raidės (p. 5); Dissimilation aus *badoriš* – t. b. ... *baboriš* (p. 12, straipsnio *badoriš* paskutinė eilutė); *ak* aus urspr. *ako* „wie^e ns. – t. b. ... wie ns. (p. 4, str. *ako* priešpask. eil.); IEW 128 – t. b. IEW 118 (p. 30, str. *bič* priešpask. eil.) ir pan.

Dar keletas žodžių dėl etimologijos literatūros. Bibliografijos išsamumo, kaip sakytą, žodyno straipsniuose nesiekama, todėl daž-

niau (sutrumpintai) cituojamos literatūros sąrašas (p. IX–XVIII), į kurį įtraukti ir šiaip paprastieji kitų kalbų (ne sorbų) šaltiniai, yra palyginti ne iš pačių didžiųjų, randamų etimologijos žodynuose. Tai, žinoma, dar ne trūkumas. Kiek prasčiau, pavyzdžiui, kai iš graikų kalbos etimologijos žodynų randame vien Buazako darbą, dabar jau gerokai pasenusį. Iš baltistinių darbų tenkinamasi Frenkelio žodynu ir dar Otremskio gramatika. Dėl latvių ir prūsų kalbų mažų mažiausiai būtini Endzelyno darbai. Kiekviename rimtame slavų etimologijos žodyne tarp dažniausiai cituojamų baltistų turėtų būti ir didysis mūsų etimologas Kazimieras Būga.

V. Urbutis

A. Piročkinas. *Prie bendrinės kalbos ištakų*. V., 1977, 228 p.; J. Jablonskis – *bendrinės kalbos puoselėtojas*. V., 1978, 278 p.

Šiodvi neseniai išėjusios Arnoldo Piročkinio knygos – tai žymaus mūsų kalbininko, lietuvių kalbotyros klasiko Jono Jablonskio (1860–1930) vientisa monografija. Pirmojoje duodama šio kalbininko gyvenimo ir darbų charakteristika 1860–1904 m., o antrojoje – 1904–1930 m. laikotarpiu*.

Kiekvieną šių knygų sudaro dvi pagrindinės dalys: pirmojoje knygoje jos pavadintos „Kelio pradžia“ ir „Carizmo varžtuose“, o antrojoje – „Tarp dviejų revoliucijų“ ir „Lietuvių kalbos sąžinė“ (Vydūnas). Be to, kiekvienos knygos pradžioje pridėtos trumpos autoriaus pratarmės, o gale – sutrumpinimų sąrašėliai ir tikrinių vardų rodyklės.

Iš pirmojoje knygoje įdėtos pratarmės matyti, kad monografijos autorius užsibrėžė tikslą pateikti kiek galima išsamesnę Jablonskio biografiją ir „platų, detalų jo darbų įvertinimą“ (I, 5). Iš šios pratarmės galima suvokti ir monografijos pobūdį: tai istorinė-lingvistinė studija, paremta autentiškais šaltiniais ir kritiškai įvairių nuomonių analize.

A. Piročkinio monografija yra jo daugelį metų trukusių tyrinėjimų vaisius. Į Jablonskio palikimo nagrinėjimą autorius įsitraukė dar būdamas Vilniaus universiteto studentas, o paskui vis labiau ir labiau gilinosi į šios didžios asmenybės gyvenimą ir įvairiapusę mokslinę, pedagoginę bei visuomeninę veiklą. 1970 m. pasirodė jo straipsnis apie Jablonskio kalbos norminimo

pagrindus ir principus¹, platoka apybraiža apie Jablonskio leksinius taisyms (96 p.)², be to, lituanistams studentams skirta metodinė priemonė – „J. Jablonskio seminaras“ (125 p.). 1971 m. jis paskelbė su L. Vaineikio byla susijusius Jablonskio pasiaiškinius Revelio (Talino) gimnazijos direktoriui³, straipsnius apie vardininką su bendratimi Jablonskio raštuose⁴ ir apie Jablonskio santykius su bažnyčia ir religija⁵. Vėlesniais metais jis išspausdino straipsnius apie Jablonskio pažiūras į kalbos stilius⁶, apie Jablonskį – dialektologą (drauge su A. Girdeniu)⁷ ir apybraižą apie Jablonskio gramatinius taisyms (120 p.)⁸. Pagaliau visi šios rū-

¹ A. Piročkinas. J. Jablonskio kalbos norminimo pagrindai ir principai. – Kalbos kultūros teorija ir praktika (Lietuvių kalbos sekcijos sąs.), 1970, p. 5–11.

² A. Piročkinas. Jono Jablonskio leksiniai taisyms. K., 1970.

³ A. Piročkinas. J. Jablonskio bylos medžiaga. – Kalbotyra, 1971, t. 23(1), p. 113–125.

⁴ A. Piročkinas. J. Jablonskis apie vardininką su bendratimi. – Kalbotyra, 1971, t. 22(1), p. 61–69.

⁵ A. Piročkinas. J. Jablonskio santykiai su bažnyčia ir religija. – Problemos, 1971, Nr. 1(7), p. 45–53.

⁶ A. Piročkinas. Jablonskis ir kalbos stiliai. – Mūsų kalba, 1975, Nr. 6, p. 4–11.

⁷ A. Girdenis, A. Piročkinas. Jonas Jablonskis – dialektologas. – Kalbotyra, 1977, t. 28(2), p. 29–39.

⁸ A. Piročkinas. Jono Jablonskio gramatiniai taisyms. K., 1976.

* Pirmoji knyga čia sąlygiškai žymima romėniškuoju skaitmeniu I, o antroji – II.